

Tilburg University

Economie en maatschappijkritiek of de beperktheid van de economische wetenschap

Kolnaar, A.H.J.J.

Published in:
Maandschrift Economie

Publication date:
1969

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Kolnaar, A. H. J. J. (1969). Economie en maatschappijkritiek of de beperktheid van de economische wetenschap. *Maandschrift Economie*, 34(2), 65-78.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

ECONOMIE

Tijdschrift voor Algemeen Economische
Bedrijfs-Economische en Sociale Vraagstukken

Vier en dertigste jaargang — No. 2 — november 1969

ECONOMIE EN MAATSCHAPPIJKRITIEK OF DE BEPERKTHEID VAN DE ECONOMISCHE WETENSCHAP

door Dr. A. H. J. KOLNAAR ¹⁾

§ 1. *Inleiding*

In de laatste jaren worden de reikwijdte en de methode van de economische wetenschap vaker ter discussie gesteld dan sinds de methodenstrijd gestreden was gebruikelijk kon worden genoemd. Een oorzaak hiervan is gelegen in de onvrede die velen hebben met het huidige maatschappijbeeld. Vanzelfsprekend werkt dit een zekere argwaan ten aanzien van de sociale wetenschappen, die in de gedachtengang van deze ontevreden en de totstandkoming van de gewraakte maatschappijstructuur niet voldoende hebben tegengehouden, in de hand. Het gevolg ervan is dat termen als dissidenten, progressieven, traditionalisten en zelfs reaktionairen weer veelvuldig via wetenschappelijke publikaties in de roulatie worden gebracht.

Diskussies en polemieken over de methode en de reikwijdte van de economische wetenschap zijn ongetwijfeld van het grootste belang. De daarbij spelende vraagstukken zijn echter zo moeilijk en dikwijls ook zo vaag dat wij ons slechts met aarzeling op dit terrein durven te begeven. Na lezing van het recente artikel van Prof. Dr. Th. C. M. J. van de Klundert in Maandschrift Economie, (mei, 1969) getiteld: "Maatschappijkritiek en economie: een methodologische beschouwing", menen wij toch voldoende aanleiding te hebben om ons in de desbetreffende discussie te mengen. Dit niet alleen omdat het in het bedoelde artikel weergegeven historische overzicht van de economie ons - zoals nog zal blijken - niet

---

¹⁾ De schrijver dankt de heren Prof. Dr. D. B. J. Schouten, Drs. P. Peters en Drs. O. Kuschpeta voor al hun suggesties en de door hen betoonde interesse bij de totstandkoming van dit artikel.

geheel kan bevredigen. Meer dan dat willen wij enkele opmerkingen plaatsen bij de verwijten die meerdere in van de Klundert's artikel genoemde schrijvers richten aan het adres van de beoefenaars der "gangbare" economische wetenschap. Verwijten die voor hen zo zwaar wegen dat zij het nodig achten een gewijzigde opvatting over de methode en de probleemstelling van de economie te verdedigen. De vraag evenwel of en waarom iets dergelijks zal voeren tot een sneller of beter oplossen van de meest fundamentele problemen, blijft doorgaans onbesproken. meer dan dat gaat men zelfs voorbij aan juist die vraagstukken welke naar onze smaak in de economie centraal staan en welke ook in het verleden steeds opnieuw de grootste obsessies voor de economen bleken te zijn. De beoordeling (of in een meer up to date jargon de kritische beoordeling) van een "nieuwerwetse" economie-opvatting tegen de achtergrond van de oude problemen is derhalve wat ons bij het schrijven van dit artikel voor ogen staat.

§ 2. *Objekt en doelstelling van de economische wetenschap*

De beoordeling van een bepaalde methode kan slechts zinvol geschieden tegen de achtergrond van het gestelde probleem, in casu het objekt van de wetenschap. Het is derhalve dienstig vóór de methode het objekt van de economie aan de orde te stellen. Over de formulering van de probleemstelling kunnen we kort zijn. Centraal in de economie staat het proces van de goederenvoorziening. De wetenschappelijke nieuwsgierigheid kan daardoor op twee manieren worden gewekt. In de eerste plaats kan een verklaring voor de werking van dat proces op zich worden gezocht. Meer dan dit kan echter ook worden ingegaan op het probleem of de resultaten ervan in een bestaande situatie niet op de een of andere wijze verbeterd kunnen worden. Het behoeft geen betoog dat het kritische moment in de economische wetenschap vooral in dit laatste aspekt van de probleemstelling moet worden gezocht.

Gemakshalve zullen wij in het vervolg het hierboven als eerste genoemde vraagstuk aanduiden met de term verklarende en het tweede met de term normatieve of welvaartseconomie. Het geven van namen vestigt overigens gemakkelijk de indruk als zou men met streng te scheiden zaken te maken hebben, waarbij de kern van het onderscheid zou liggen opgesloten in de naam van het beestje. Iets dergelijks is echter niet direkt de bedoeling. Eerst dient immers onderzocht te worden in hoeverre de verklarende economie qua objekt en doelstelling werkelijk van de normatieve verschilt. Zulks kan geschieden door bij de historie te rade te gaan. Het verdient echter aanbeveling het desbetreffende vraagstuk eerst los daarvan te bezien. Aldus kan men immers een kader

scheppen tegen de achtergrond waarvan ook de feitelijke gang van zaken in de ontwikkeling van de wetenschap mogelijk inzichtelijker wordt.

De probleemstelling van de normatieve theorie is het scherpst verwoord door het "zoeken naar de maximale resultaten gegeven de mid-delen".

Staan de nutsstreven moet deze theorie in principe in staat worden geacht zowel een verklaring te geven voor het handelen van de economische subjekten (voorzover haar hypothesen aktueel zijn) als wel kritiek te leveren op dat handelen (voorzover aangetoond kan worden dat een bepaald gedrag de algemene nutsmaximalisatie in de weg staat). Op het vlak van de operationaliteit heeft men in de hierbedoelde theorie echter te kampen met grote moeilijkheden. Deze liggen vooral opgesloten in:

1. het feit dat andere vooronderstellingen met betrekking tot de mid-delen (en de verdeling daarvan) bij overigens gelijkblijvende nuts-funkties tot andere optimale posities leiden, waarbij iedere wijziging voor minstens één individu of groepering nadelig is;
2. het feit dat indien men ondanks dit laatste toch voldoende termen aanwezig acht om een bepaalde situatie te prefereren, de normatieve theorie faalt in het aangeven van de weg van de ene naar de ander. Noch de mogelijkheid van de overgang (in verband met de labiliteit of stabiliteit van de economie), noch de tijdens het aanpassingsproces eventueel te brengen offers, noch de verdeling van die offers kan zij analyseren. Daarom blijft binnen het kader van de normatieve theorie het doorvoeren van een wijziging altijd een sprong in het duister.

De dynamiek van het economisch proces, de bestudering van de economische samenhang en met al de daarbij te pas komende aanpas-singsprocessen en conjunctuurgolven, is het domein van de verklarende economie. Na het bovenstaande zal het duidelijk zijn dat de hierbedoelde tak gezien haar capaciteit om eventueel te brengen offers en ontwikke-lingsmogelijkheden geen "reine Wissenschaft" als weten om het weten behoeft te blijven. Integendeel speelt zij een onmisbare rol in de beoor-deling van onze maatschappij. Tot een redelijke kritiek op het economisch handelen en - in het verlengde daarvan - tot een fundamentele kritiek op het maatschappijbestel is de economische wetenschap eerst dan in staat indien zij niet alleen onderzoekt wat beter of slechter of misschien zelfs goed of fout is, doch indien zij bovendien nagaat wat, onder welke omstandigheden, kan en niet kan.

Met betrekking tot de kwalifikatie van bepaalde situaties in termen van beter of slechter zijn inmiddels enkele normen ontwikkeld die algemeen burgerrecht hebben verkregen. Met name gaat het hier

om de bekende vijf doelstellingen van de economische politiek, namelijk de volledige werkgelegenheid, de evenwichtige betalingsbalans, het stabiele prijsniveau, de zo hoog mogelijke groei en de rechtvaardige inkomensverdeling. Het valt op dat bijna al deze doelstellingen een eenduidige kwantitatieve inhoud hebben. Alleen de vraag bij welke kwantitatieve verhoudingen van een rechtvaardige inkomensverdeling moet worden gesproken is in de formulering van de doelstelling niet expliciet beantwoord. Wel kan de economische wetenschap wat dit betreft verwijzen naar het "equal pay"-concept. De vooronderstelling hierbij als zouden alle mensen de fakto gelijk zijn, kost de economist vooralsnog echter veel hoofdbrekens.

Ten onzent is reeds meermalen voorgesteld de bovengenoemde economisch politieke normen uit te breiden met enkele doelstellingen die de keuzeproblemen met betrekking tot de langere termijn-ontwikkelingen tot uitdrukking moeten brengen. Deze zijn:

1. de verdeling tussen de partikuliere en de kollektieve consumptie (deze laatste inklusief de immateriële consumptie zoals die afhankelijk is van het leefklimaat (de kosten van de economische groei));
2. de verdeling tussen de heden- en de toekomstconsumptie (de optimale spaarquote);
3. de verdeling tussen de materiële en de immateriële consumptie (het probleem van de werktijden).

Ook van de bovenstaande drie doelstellingen moet met uitzondering misschien van de tweede (de optimale spaarquote) gesteld worden dat zij niet eenduidig in kwantitatieve normen kunnen worden vastgelegd. Zo is de economische wetenschap niet in staat aan te geven hoe de verdeling tussen de partikuliere en kollektieve consumptie precies moet zijn. De streefgetallen met betrekking tot de bedoelde stelregels dienen bepaald te worden via een politieke keuze (een democratische beslissing). De economie kan in principe wel aangeven wat de gevolgen van veranderingen in die streefgetallen zullen zijn. Indien het er echter om gaat te bepalen welke van de normen het eerst een kwantitatieve wijziging behoeft, faalt de desbetreffende wetenschap opnieuw, zoals zij dat ook doet indien men van haar objektieve criteria met betrekking tot de verdeling van het overheidsbudget verlangt. Anders gezegd staat de economische wetenschap machteloos indien van haar een op objektieve gronden gebaseerd prioriteitschema voor het doorvoeren van veranderingen in de maatschappij wordt gevraagd. De oorzaak daarvan moet gezocht worden in het feit dat wij geen methoden tot onze beschikking hebben voor de meting van het algemene en individuele nut, van nuts-

veranderingen en derhalve ook machteloos zijn op het vlak van de interpersonele nutsvergelijking.

§ 3. *De methode*

Het is buitengewoon moeilijk te komen tot objectieve uitspraken over de door de economie te gebruiken methode. De keuze wordt immers voor een groot deel mee bepaald door de specifieke voorkeur van de individuele wetenschapsbeoefenaar. De kwestie van de te gebruiken methode is mogelijk eerst en vooral een zaak van efficiency, doch ook persoonlijke motieven kunnen de doorslag geven. Dit laatste geldt vooral op het vlak van het kwantitatieve, meer mathematisch exakt georiënteerde versus het kwalitatieve benaderingsprocédé.

Deze individualistische trek in de wetenschapsbeoefening werpt intussen het feit niet omver dat er bepaalde problemen zijn die niet met behulp van een kwantitatieve methode kunnen worden geanalyseerd. Zoiets komt met name voor indien het desbetreffende probleem niet kwantificeerbaar is, ofwel in het kwantitatieve aspekt onvoldoende tot zijn recht komt. Het meest belangrijke voorbeeld binnen de economie is in dit verband wederom de afweging van prioriteiten, met andere woorden de objectieve scheiding tussen betere en slechtere maatregelen en tussen noodzakelijke en minder urgente veranderingen. In principe zou de economische wetenschap misschien ooit in staat kunnen zijn nauwkeurig aan te geven wat de gevolgen in het materiële vlak (als men wil de mutaties in de nationale boekhouding) zullen zijn van iedere denkbare maatregel. Uit de oplossing van deze kwantitatieve problemen kan echter niet voldoende informatie worden geput om tot de vaststelling van prioriteiten te komen. Daarvoor is immers ook een inzicht in de kwalitatieve veranderingen, die de doorvoering van kwantitatieve mutaties met zich meebrengen, onontbeerlijk. Het kwalitatieve denken moet het kwantitatieve dus aanvallen. Er zijn echter twee zaken die in het licht van het voorgaande niet onbesproken mogen blijven. In de eerste plaats moet er op gewezen worden dat het spreken over veranderingen, ook als die van kwalitatieve aard zijn, altijd een beweging in een bepaalde richting (hoger of lager, meer of minder) en daarmee een bepaalde grootte-ordening impliceert. De introductie van kwalitatieve aspecten bij de weergave van keuzeproblemen zal slechts dan verhelderend werken indien deze toch op een of andere wijze op een kwantitatieve leest (hetzij kardinalistisch, hetzij ordinalistisch) zijn geschoeid. De erkenning dat er kwalitatieve problemen bestaan, impliceert naar onze mening dus niet dat de kwantitatieve methode moet worden verlaten. Integendeel dient het streven er op gericht te zijn deze problemen via

de ontwikkeling van daartoe geëigende meetlatten in het algemene kwantitatieve model te integreren. Voorzover dit niet lukt, blijft het dienstig ze bij de presentatie van de algehele problematiek te vermelden. Doch dit dan als een illustratie van die terreinen waarop de wetenschap vooralsnog machteloos is gebleken, hoewel ze indien bepaalde maatregelen zouden worden doorgevoerd wel degelijk relevant zijn (de sprong in het duister).

Ten aanzien van de verhouding tussen de kwantitatieve en de kwalitatieve aspecten moet in de tweede plaats worden opgemerkt dat, door ze te combineren, op het vlak van de al eerder genoemde prioriteitenbepaling geen essentiële vooruitgang zal worden geboekt. Het bedoelde probleem wordt er namelijk niet door opgelost. Kwalifikaties kunnen een keuzeprobleem scherper stellen. Slechts in zoverre zijn de kwantitatieve en de kwalitatieve methode komplementair. Hoewel het vraagstuk van de prioriteitenbepaling (eerst ontwikkelingshulp, eerst werktijdverkorting, eerst een gelijke inkomensverdeling, eerst een verbetering van het leefklimaat etc.) dus een kwalitatief probleem is, kan de economische wetenschap het noch kwantitatief noch kwalitatief oplossen. Deze uiteindelijke beperktheid, ook van de economische wetenschap, is niet te wijten aan de gevolgde methode: het is een onveranderlijk grondgegeven.

Een geheel ander twistpunt rond het vraagstuk van de te gebruiken wetenschappelijke methode is dat van de deductie versus de inductie. In principe is een deductieve denktrant die niet op de juiste tijd en plaats van de door de inductie geboden mogelijkheden gebruik maakt even eenzijdig en afkeurenswaardig als het omgekeerde. Elke verklarende theorie moet in ieder geval voordat zij wordt toegepast de toets der empirie doorstaan, terwijl ieder empirisch resultaat ook op theoretische gronden moet kunnen worden verdedigd.

Het beste huwelijk tussen de deductie en de inductie is gesloten in de natuurwetenschappen. Dit is zonder twijfel goeddeels te danken aan de daar aanwezige gunstige voorwaarden voor het experiment (de laboratoriumsituatie). De eigenlijke bloei van de natuurwetenschappen is dan ook begonnen toen naast de mathematica eenmaal de instrumenten voor het scherp observeren van de objecten ontwikkeld waren (de verrekijker en de microscoop bijvoorbeeld): de deductie ontleent haar kracht aan de inductie²⁾.

Voor de maatschappijwetenschappen ligt de situatie minder gunstig.

---

²⁾ Wanneer Prof. van de Klundert de bloei van de natuurwetenschappen toeschrijft aan de hypothetisch-deductieve methode onderschat hij naar onze mening de rol die juist de inductie daar speelde en speelt.

De enorme lakunes in het statistisch materiaal alleen al noopten de oude economen er toe hun activiteiten op het deduktieve denken te concentreren. In de loop van de tijd is hierin wel verandering gekomen. Ook al door de konstruktie van in de sociale wetenschappen bruikbare meettechnieken ontstond hier langzamerhand een voor de empirie gunstiger klimaat. De toestand is echter nog verre van ideaal. Dit niet alleen omdat de statistische registratie in vele gevallen technisch te kort schiet (gegevens over ontwikkelingslanden, gegevens over de preferenties van de toekomstige generaties, gegevens over de zuivere technische vooruitgang etc.), doch dit tevens omdat dikwijls de geëigende meetlatten zelf ontbreken (veel kwalitatieve problemen, de onmeetbaarheid van het nut en van nutsmutaties).

De economische wetenschap ziet zich gekonfronteerd met een buitengewoon komplexe werkelijkheid. De analyse daarvan is zo ingewikkeld dat voor haar het volgen van de weg der afnemende abstraktie een bittere noodzaak is. Daarnaast kan met behulp van de wisselende abstraktie een apart onderdeel uit het geheel gelicht worden voor diepergaande beschouwingen in een beperkte richting. Aldus ontstonden en ontstaan de *capita selecta* en daarmee - ook binnen de economische wetenschap - specialisaties. Hiertegen wordt met name door hen die zekere maatschappijkritische aspiraties koesteren geageerd. Door te specialiseren verliest men immers het uitzicht op de totale werkelijkheid, terwijl voorts, als men uit de richting van de specialisaties al aanbevelingen voor veranderingen kan verwachten, deze toch altijd tot onderdelen beperkt zullen blijven. Waarbij dan nog het gevaar van een zekere bedrijfsblindheid niet denkbeeldig is.

Ook wij willen ons met enige terughoudendheid opstellen tegenover de steeds verdergaande specialisatie. Het feit dat er dikwijls economisch-politieke maatregelen worden doorgevoerd op basis van partiële, dus in een bepaalde richting gespecialiseerde, theorieën stemt immers tot nadenken. Men moet wel degelijk bezwaar aantekenen tegen de *toepassing* van te beknopte denkmodellen. Binnen het kader van de vooruitgang in het wetenschappelijk inzicht moet de specialisatie echter evenzeer onontkoombaar als noodzakelijk worden genoemd. Onontkoombaar omdat de beperkte menselijke geest niet in staat is de gehele werkelijkheid te vatten. Noodzakelijk omdat het inzicht in totale samenhangen slechts op basis van aan deelgebieden ontleende afzonderlijke relaties kan worden verkregen. (Een algemeen economisch model bijvoorbeeld is gebouwd op op partiële theorieën steunende loon-, prijsvormings-, consumptie- en investeringsfuncties).

Het zou ontegenzeggelijk een geweldige vooruitgang betekenen indien alle *capita selecta* uit de economische theorie binnen èen totaalmodel

werden ondergebracht. Te denken valt in dit verband aan een integratie van de bedrijfseconomie en de algemene economie, de monetaire en de reële theorieën, de conjunctuur en de structuur. Iedereen die dit metterdaad geprobeerd heeft, zal echter tot de konklusie komen dat al de onderscheiden deelvakken niet toevallig zijn ontstaan. De bedoelde integratie wordt namelijk door bijna, zo niet geheel, onoverkomelijke moeilijkheden opgehouden. In nog veel sterkere mate geldt dit voor de integratie van bijvoorbeeld de sociologie, de sociale psychologie en de economie. De desbetreffende versplintering binnen de sociale wetenschappen is geen gevolg van onwil doch van onmacht. Voorts kan men zich afvragen, indien de laatstbedoelde integratie ooit tot stand zou komen (op basis van het erkende primaat van welke wetenschap?) of dit alleen zou voeren tot een scherper stellen van de problemen (in dezelfde geest als de kwantitatieve en de kwalitatieve economie elkaar kunnen aanvullen) of dat men dan plotseling wel in staat zou zijn de beste weg naar de beste maatschappij met de daarbij horende beste instrumenten aan te wijzen.

Een in principe ook methodologisch probleem dat vele geesten verdeeld houdt, is of de factoren aan de aanbod- dan wel die aan de vraagzijde de ontwikkeling bepalen. Hier rijst tevens de vraag of de eventuele heerser van die twee niet tevens de maatschappijstructuur determineert. Veel van de ook recentelijk geleverde maatschappijkritiek kan men terugvoeren op het à priori van een oppermachtige aanbodzijde met de overheid als haar vazal: zij die tegen deze kritiek opponeren benadrukken de eenzijdigheid van dit à priori door te wijzen op de tegenkrachten aan de vraagzijde. Wil dit probleem echter op objectieve gronden tot een oplossing worden gebracht dan zal er nog veel wetenschappelijke arbeid verzet moeten worden.

§ 4. *De geschiedenis van de economie*

Het artikel van Prof. van de Klundert begint met een beschouwing over de geschiedenis van de economie. Hij constateert dat de economische wetenschap in de loop der tijd steeds verder van de werkelijkheid dreigt te vervreemden. De oorzaak hiervoor moet gezocht worden in de toepassing van de hypothetisch deductieve methode. De daaraan ten grondslag liggende uitgangspunten als het rationele extremitetshandelen, de vrije concurrentie en het perfect foresight werden steeds strenger geformuleerd. Dit voerde tot de bouw van al te werkelijkheidsvreemde konstrukties, hetgeen nog versterkt wordt door het feit dat de aktualiteit van deze vooronderstellingen in verband met het ingewikkelder worden van de samenleving steeds geringer wordt.

Met betrekking tot de karakterisering en de consequenties van die meer ingewikkelde samenleving is Van de Klundert in het vage gebleven. Zo stelt hij dat de onzekerheid is toegenomen. Naar onze mening zijn er echter factoren aan te wijzen op basis waarvan men ook het tegendeel vol kan houden. Door de vooruitgang in de economische wetenschap kunnen vele zaken beter in de hand worden gehouden. Als gevolg van de evolutie in de waarschijnlijkheidstheorie is bovendien de informatie over de onzekerheid aanzienlijk toegenomen en kan de invloed ervan beter worden overzien. Voorts zal Van de Klundert toch niet willen volhouden dat ten aanzien van de concurrentieverhoudingen alle economische theorieën uitgaan van de conceptie van de volledige mededinging, al moet worden toegegeven dat de gevolgen van de onvolledige mededinging nog lang geen gesneden koek zijn voor de economen. Waar Van de Klundert derhalve slechts bezwaren optekent tegen de vooronderstellingen van schrijvers als Pareto, Walras en hun navolgers zonder de zijns inziens betere alternatieven te vernoemen, kan in de economische literatuur van vele pogingen in die richting gewag worden gemaakt³⁾.

Het is goed op te merken dat Van de Klundert bij de bovengenoemde konstatering voornamelijk wat wij gemakshalve de normatieve theorie noemden op het oog heeft. Daarbij gaat hij niet in op de kwestie of het maatschappijkritisch élan van deze theorie niet toeneemt naarmate het aktualiteitsgehalte van haar vooronderstellingen geringer is. De normatieve theorie schetst immers een ideaalbeeld aan de hand waarvan men feitelijke situaties kan beoordelen. In vele gevallen kan gekonstateerd worden dat de welvaartstheorie in staat is tot het maken van behartenswaardige kanttekeningen bij de maatschappelijke situatie. Reeds dicht bij huis leverde Prof. Dr. F. Hartog ("Toegepaste Welvaartseconomie" en zeer recentelijk "Verdelingspolitiek") daarvoor de bewijzen.

Er zijn meer plaatsen in Van de Klundert's historisch overzicht waarmee wij ons niet geheel kunnen verenigen. Zo doet hij de klassieken tekort indien hij hun doelstelling beschrijft als "de wetten volgens welke het systeem functioneerde, op het spoor komen". Ons inziens was het belangrijkste oogmerk van de klassieken namelijk aan te geven op welke wijze de reële consumptie kan worden gemaximaliseerd. Op basis van hun theoretische overwegingen kwamen zij tot de konklusie dat hiertoe een zo groot mogelijke mobiliteit van produktiefactoren evenals een hoge mate van prijsflexibiliteit noodzakelijk waren, terwijl zij zich heftig verzetten

---

³⁾ Schrijvers als onder andere Debreu geven zich alle moeite om na te gaan in hoeverre de gewraakte vooronderstellingen ter verklaring van waarneembare gedragingen van de economische subjecten nu echt nodig zijn.

tegen iedere vorm van protektie. In dit opzicht waren zij ongetwijfeld normatief. Zij leverden in een tijd waarin nog iets van het maatschappijbeeld van de fysiocraten was blijven hangen dus een belangrijke maatschappijkritiek, waarbij de formulering van beter geachte alternatieven niet werd vergeten.

Een groot probleem voor de klassieken vormde de verhouding tussen het partikuliere en het algemene belang. Zij meenden echter aan te kunnen geven onder welke omstandigheden deze twee belangenkategoriën in elkaars verlengde liggen. Meer dan dat geloofden zij dat aan de desbetreffende hypothesen in de werkelijkheid ook bij benadering was voldaan. (Het is moeilijk na te gaan in hoeverre dit geloof steunde op ideologische dogma's dan wel op meer redelijke, ook door de (globale) empirie aannemelijk te maken argumenten). Met deze overtuiging op de achtergrond mag Lasalle's ijzeren loonwet geen natuurwet worden genoemd terwijl Ricardo's verzet tegen de armenwet al evenmin op iets dergelijks gebaseerd was. Integendeel waren de klassieken de mening toegedaan dat de feitelijke situatie al (nagenoeg) optimaal was en derhalve het ijzeren loon een optimaal loon. Pogingen om in het desbetreffende loonniveau verandering te brengen konden in deze statische gedachtengang slechts tot nog grotere ellende onder de werknemers leiden, waarmee het offer van de bezittende klasse zinloos werd.

Wanneer Van de Klundert de neo-klassieke theorie wil rubriceren onder het hoofd "praxiologie" (waarin het rationele handelen van de mens voorop staat) rijst een nieuw meningsverschil. Naar onze mening gaat hij hier te licht voorbij aan de juist door neo-klassieke theoretici ontwikkelde verklaringsmodellen op het terrein van de structuur, de conjunctuur en de aanpassingsprocessen. Natuurlijk gaat men in deze theorieën uit van een bepaald gedrag van het economisch subjekt (loon- en prijsvormingsfuncties, investerings- en consumptiefuncties etc.). Of de desbetreffende handelwijzen rationeel zijn tegen de achtergrond van het een of ander maximalisatiekriterium blijft een open vraag. Bij de konstruktie van sterk geaggregeerde modellen wordt iets van die aard in ieder geval niet expliciet verondersteld. Wil men gekonstateerde of veronderstelde macro-economische samenhangen verklaren dan moet men de hulp inroepen van de micro-economische theorie. Er kan daarbij wel van een extremeits-hypothese vertrokken worden doch de geldigheid daarvan zal toch altijd nog aan de hand van het empirisch onderzoek nader moeten worden toegelicht.

Van de Klundert doet voorts aan de huidige stand van de economische wetenschappen onrecht indien hij laat doorschemeren dat macro-economische theorieën slechts waarde zouden hebben voor de analyse.

Niets is namelijk minder waar. De causaliteiten in een model kunnen immers omgekeerd worden. Oorspronkelijk te verklaren variabelen (de reële lonen, de werkgelegenheid, de inkomensverdeling etc.) kan men verheffen tot doelvariabelen. De voor de verwezenlijking van een vooropgestelde doelvariabele noodzakelijke niveau's der overige grootheden kunnen daarna aan de hand van het model bepaald worden. Deze verwisseling van doel- en instrumentvariabelen, geïntroduceerd door Tinbergen en uitgewerkt door vele andere ook en vooral neo-klassieke theoretici, vormt de basis voor iedere economische politiek. Meer dan dat is hét antwoord op het kernprobleem uit de normatieve economie, hoe van het ene naar het andere evenwicht te komen en wat daarbij de offers zullen zijn. Een dergelijke ontwikkeling zou in een historisch overzicht toch niet onvermeld mogen blijven.

De behoefte aan macro-economische theorieën levert een nieuw geschil. Volgens Van de Klundert kan men volstaan met één model voor prognose-doeleinden. De konstruktie van allerlei conjunctuur-struktuur-theorieën acht hij - afgezien van pedagogische doeleinden - geen zinvolle zaak. Het wil ons voorkomen dat Van de Klundert hier blijk geeft van een te statisch maatschappijbeeld. Een van de redenen waarom de economische wetenschap, de afnemende abstraktie ten spijt, in grote mate achter de werkelijkheid zal blijven aanhollen, ligt in het feit dat de menselijke gedragingen voortdurend veranderen. Als gevolg daarvan zullen niet alleen parameters en vertragingen doch zelfs hele functies uit het prognosemodel zich wijzigen⁴⁾. Een prognosemodel berust echter, hoe men de zaak ook wendt of keert, voor een belangrijk deel op extrapolaties van het verleden. Hoogst belangrijke gebeurtenissen als bijvoorbeeld struktuurbreuken zullen er niet tijdig of helemaal niet door worden gesignaleerd (slechts de konstatering achteraf is mogelijk). Met het oog hierop blijven naast het prognosemodel voor een doeltreffende economische politiek dus altijd aparte theoretische bezinningen nodig. Het prognosemodel moet ook aan kritiek onderhevig zijn, en wel uit de richting van modellen waarin de jongste, mogelijk globale, ervaringen heet van de naald worden bestudeerd en verklaard.

Met de bovenstaande opmerkingen willen wij duidelijk maken dat en waarom onze beoordeling van de "traditionele" economie nogal van die van Van de Klundert verschilt. In zijn betoog trachtte hij de ontwikkeling van de economie te vereenzelvigen met die van de hypothetisch deduktieve praxiologie. Het aldus geschetste beeld is echter naar ons oordeel op zijn minst eenzijdig.

---

⁴⁾ Het ene jaar geeft winst-, het volgende jaar mogelijk de acceleratortheorie de beste verklaring voor het investeringsvolume. Nieuwe technische vindingen kunnen van alles en nog wat veranderen. Wie weet, wanneer wie waarom wat weet?

Het zwaartepunt van Van de Klundert's artikel ligt ongetwijfeld in de twee laatste paragrafen. Hier besteedt hij aandacht aan de institutionalistische en de neo-marxistische stromingen, welke het woord maatschappijkritiek niet alleen in hun vaan geschreven hebben, doch zich meer dan dat kennelijk het alleenrecht op deze achtenswaardige bezigheid toeëigenen. De reden daarvoor blijft in het vage. Zoals immers wordt opgemerkt, houdt de institutionalist zich op met dezelfde vraagstukken als de andere economen⁵⁾. De neo-marxisten kunnen voorts niet buiten de stagnatiethese waarvan ook Van de Klundert toegeeft dat zij moeilijk te bewijzen, om niet te zeggen werkelijkheidsvreemd is⁶⁾. Toch vond hij het voornaamste bezwaar tegen de "traditionele" economie het werkelijkheidsvreemde karakter van haar hypothesen. Waarom hij deze lijn niet doortrekt ten aanzien van de neo-marxistische theorie wordt niet duidelijk.

Het woordje kritiek is tegenwoordig geweldig in trek. Bijna iedere zichzelf respektierende intellektueel vindt het nodig voortdurend op te merken dat hij alles en iedereen kritisch aan het beschouwen is. De moderne neiging de waarde van praktisch elke publikatie en alle denkwerk af te meten aan deszelfs kritische gehalte gaat naar onze mening echter te ver. Zolang wij immers nog maar zo weinig weten van de wijze waarop onze samenleving in elkaar zit komt elke bijdrage tot een dieper inzicht daarin beslist niet ongelegen. Werkelijk goede kritiek kan immers slechts dan geleverd worden indien zij gebaseerd is op een zeer diepgaand inzicht. Binnen het kader van de wetenschap moet elke kritiek die steunt op dogma's of bijgeloof en niet op redelijke, controleerbare argumenten worden verworpen.

Aan een maatschappijkritiek dient zelfs niet alleen de eis te worden gesteld dat zij naast kritiek ook aanwijsbaar betere alternatieven levert. Zij zal bovendien moeten aangeven of het desbetreffende alternatief haalbaar is en zo ja ten koste van wat voor offers. Men kan zeker bezwaren koesteren tegen bijvoorbeeld de ongelijkheid in de inkomensverdeling. Wie zal echter bereid zijn op slag en stoot een systeem van equal pay door te voeren als hij weet dat dit zal leiden tot werkloosheid,

---

⁵⁾ Het enigszins flauwe mopje over Freud dat de institutionalisten ermee zijn getrouwd en de andere economen niet, kan gepareerd worden door op te merken dat de vrije liefde de enige echte is.

⁶⁾ Het is jammer dat Van de Klundert zijn stelling met betrekking tot deze these, namelijk dat met behulp ervan vele maatschappelijke verschijnselen logisch zijn te plaatsen ondanks haar twijfelachtige aktualiteit, niet nader toelicht in de zin dat hij 1) dit niet uitwerkt en 2) niet nagaat of voor dezelfde verschijnselen geen andere even goede of betere verklaringen voorhanden zijn.

consumptieverliezen enzovoorts, ook voor de huidige minder betaalden?

De aard van de maatschappijkritiek wordt bepaald door de gemaakte vooronderstellingen. Het fundamentele probleem dat zich daarbij uiteindelijk aandient, is de vraag welk uitgangspunt in het denken meer werkelijkheidswaarde heeft: het *à priori* van de chaos versus dat van het zich min of meer naar eigen regels richtende systeem. Volgens het eerstbedoelde uitgangspunt is het gezag of de autoriteit rechtstreeks verantwoordelijk voor de bestaande maatschappijstructuur terwijl in de laatstbedoelde opvatting de verantwoordelijke instantie doorgaans niet valt aan te wijzen, de schuldvraag niet is op te lossen. Als er iets mis gaat, zal de profeet van de chaos dit wijten aan kwaadwilligheid of kortzichtigheid van de bestaande machten. De heilsbode van het automatisme zal met die mogelijkheid rekening willen houden, doch eerst en vooral weer worstelen met het probleem of het systeem niet beter kan worden geautomatiseerd, aldus voorkomende dat het minder onfortuinlijke trillingen oplevert of zelfs gaat stagneren, laat staan tot chaotische reacties leidt waardoor toch de andere opvatting werkelijkheid zou worden.

Is de *à priori* keuze tussen economische machtswillekeur of economisch automatisme doorslaggevend voor de maatschappijbeschouwing en de daaraan inherente maatschappijkritiek, dan lijkt bijgevolg het belangrijkste methodologische vraagstuk voor de sociale wetenschappen langs welke weg men waar kan maken wat men eigenlijk wil hebben. Dit is nu precies wat de economische wetenschap *ex hypothesi* voortdurend gedaan heeft. Zij heeft steeds gezocht naar systemen die het misbruiken van macht kunnen tegengaan of zelfs geheel voorkomen: nimmer kon men haar verwijten dat zij het bedoelde euvel verdedigde in plaats van veroordeelde. De desbetreffende pogingen van de economie mogen voorts ook niet geheel vruchteloos worden genoemd. Hooguit kan men beweren dat het empirisch onderzoek naar de economische wetmatigheden respectievelijk de onbeteugelde machten eigenlijk pas na de tweede wereldoorlog goed op dreef is gekomen, zodat het nog te vroeg is om te beoordelen wat er waar is van haar wensdroom van een grotendeels systematische werkelijkheid.

*

Wanneer wij de belangrijkste punten uit ons artikel samenvatten blijkt dat de economische wetenschap tot op zekere hoogte in staat is tot het leveren van maatschappijkritiek, en wel in die zin dat zij steeds bang is voor misbruik van economische machten. Daarom zoekt zij voortdurend naar systemen van werkzame concurrentie waarbij de kracht van de economische wet sterker is dan de macht van wie dan ook. Het belangrijkste uitgangspunt daarbij was steeds de conceptie van de

gelijke kansen voor iedereen.

Ook op basis van het model der werkzame concurrentie zijn al meerdere tekortkomingen in onze maatschappij aan te wijzen. Het feit van de economisch zwakkeren is immers niet weg te cijferen. De dan rijzende noodzaak van de prioriteitenbepaling tussen de verschillende hulpmaatregelen wordt nu, daar nimmer iedereen tegelijkertijd geholpen kan worden, het grote struikelblok. Bij gebrek aan criteria kan de economie het desbetreffende probleem niet oplossen. In het kader van de maatschappijkritiek ligt hier de eerste vorm van beperktheid in de economie.

Vervolgens toont reeds de welvaartstheoretische analyse aan dat bij het lenigen van gekonstateerde noden bepaalde groeperingen er alleen maar op achteruit zullen gaan. Hoe en in welke mate moeten de offers hier dan verdeeld worden? Ook hier faalt de economische wetenschap in het geven van een eenduidig antwoord, bij gebrek aan een objectieve draagkrachtstheorie.

Verschillen tussen de feitelijke en de meer ideale situatie mogen al bestaan: zij moeten ook intertemporeel overbrugd worden. Aan de economie de nog lang niet vervulde taak om de verbindingswegen aan te geven met een opsomming van de bijbehorende offers in de tijd. Opnieuw ontbreken haar de criteria voor de keuze van de beste weg. *Hoe met het oog op het steeds ontbreken van objectieve criteria bij het prioriteitenvraagstuk de wetenschapsbeoefening toch tot een ideologische stellingname zou voeren, is ons een raadsel.*

Met het bovenstaande hebben wij de naar onze mening meest essentiële punten rond de kwestie van de economie en de maatschappijkritiek aangestipt. Voorop stond daarbij de idee dat als men zou overgaan tot het doen van aanbevelingen voor maatschappelijke veranderingen het de taak van de wetenschapsman is de mogelijkheid en de pro's en contra's in termen van opbrengsten en offers te analyseren. Bij soortgelijke problemen maakt men in bijvoorbeeld de biologie gebruik van het geïsoleerde experiment op dieren. Op die wijze kan men, deels door deductie, deels door inductie, het middel vinden en nagaan of het voor de mens beter zal zijn dan de kwaal. In de economie moet dit gedaan worden zonder laboratoriumsituatie, zodat de deductie een veel zwaarder accent krijgt. Experimenteren in de levende maatschappij is uiteraard onverantwoord zolang men onvoldoende de te brengen offers kent. Voor de onder de kwalen van de aktualiteit gebukt gaande utopist is actie echter een levensnoodzaak om de kennis van het betere te bevorderen. De econoom die beroepshalve ook op de mogelijke offers van het experimenteren wijst moet in diens ogen wel een aarts-konservatist zijn. Hij is echter slechts een realist.